

ЕВА БІБЛІОТЕКА
ОГО ПИСЬМЕНСТВА

~~36030~~

АФН. ЛЮБЧЕНКО

~~43400~~ / ~~60-61~~

ОПОВІДАННЯ ПРО ВТЕЧУ

Львів. Бібліотека
А. П. УРС

№ 60-61

Ц. 10 к.

№ 60-61

“УКРАЇНСЬКИЙ РОБІТНИК”

maple

19-03/01/2011

19-03/01/2011

22

13/4/31

сб 10

АРКАДІЙ ЛЮБЧЕНКО

~~ХХХХХХ~~

ОПОВІДАННЯ ПРО ВТЕЧУ

~~5734~~

~~221 (3)~~

~~43400~~ / 60-61

Кр. н. 1 т. 2 л. 400 р.

ВИДАВНИЦТВО „УКРАЇНСЬКИЙ РОБІТНИК“

Друкарня „Укр. Робітник“

Укрголовліт № 3237

Замов. № 4007

Прим. 10160

Харків

1928

Львівська державна
наукова бібліотека

№

3779

Цього разу за маленьким столиком, у чистому, відокремленому довгим примурком, куточкові зустрілися Рубич, Красовський і я. Зустріч, як і завжди, сталася випадково. Ми були надто обмежені часом, щоб навідуватися сюди частіше, а якщо й забігали, то, випивши склянку чаю або пляшку пива, поспішали геть, заклопотані, неуважні, з лаконічними фразами, з потужними усмішками.

На цей раз випав сльотний осінній вечір і випала неділя. Рубичеві, редакторові щоденника, нічого було поспішати на завтра з передовою, нам нічого було квапитись на вулицю, в обійми пронизливої мжички,— і всі троє охоче лишилися тут.

На другому поверсі, в ресторані, грав квартет. Звуки долітали м'яко, і в цьому затишному куточкові Гріг здавався ще теплішим, безпосереднішим. Розмова чомусь зайшла про Польщу, а потім Красовський і я обмінювалися спогадами про колишні фронтові пригоди. Красовський, взагалі, любив розповідати про них, говорив досить мальовничо й часто захоплював інших.

Тільки Рубич сидів нерухомо, з уважно нахмуреним чолом, з легенькою доброю усмішкою. Таким він бував завжди по-за стінами редакції, і на довгу балачку, а особливо на спогади, сам спокушався в ряди-годи. Він умів слухати, умів прихилити до себе—і тільки. Хоча відомо було, що ця людина чимало перекипіла в котлі недавніх бур.

— Будь ласка, пляшку,— сказав він, торкнувши свого кухлика, коли Красовський скінчив чергову пригоду. Його пальці кілька разів метушливо облапали дужку пенсне— несподіваний знак нетерпіння.

— А от... а от уявіть собі таке...

Рубич на хвилинку зупинився. Ми насто-рожилися, присунулися ближче.

— Уявіть собі, друзі, таке: раптом небо падає. Момент—перед очима, яку калейдо-скопів, блискавично пролітає якийсь буре по-лотно. З усіх боків—тумаки. Боляче скручує руку. Хвиськає в обличчя. Ще момент—і ви догадуєтесь, що ви на дні урвища. Навздогін по стінах котяться грудочки, шарудять, дра-тують недоречним шумом, запорошують очі. Ви зриваєтесь далі. Кожна секунда дорога. Далі звідси! Повз—хитаються якісь будинки, якась постать білою плямою кидається обіч. Вузька річка рветься з-під ніг. Далі, далі! Вуличка, кропива, дереза. Далі!.. Тріщать ліса, буйним шумом біжить довкола висока кукурудза.

— Пак!—сухо, різко, але далеко. І десь в другому кінці балки розложисто, дразливо у відповідь: та-а-к!..

Воно підсилює, штовхає—знаєте? Ви мобілізуєте останні сили, але кукурудзі, здається, кінця-краю нема. Та й шелест, зрадливий шелест. І ви падаєте задиханий. Проповзаєте ще трохи, беручи праворуч, заплутуючи ховаючи сліди. Зупиняєтесь. Серце, мов божевільне. Голова в общеньках. Куди? Що? Як? Ні! Ви конвульсійно загребаєте руками землю. Ви жахаєтесь думки, що від землі зараз насильно вас одірвуть. Зникнути б, провалитися, розтопитися! Бо що може бути гіршого, як з порожніми руками стати перед збройним ворогом? Ви припадаєте вухом до землі, чуйно прислухаєтесь. Скільки минає часу—хто зна. Може хвилинка, може десять, може півгодини...

І ось—потріскує, шелестить кукурудза. Йдуть. Обережно... Хиженько... Крадькома. Що? Да-да, йдуть... Тікати? Але це безглуздзя. Куди?.. Ви інстинктивно сіпаєтесь набік, не сходячи з місця. В животі нараз холодне. Крижана хвиля важко підступає до грудей, затоплює їх. Грудям тісно, дуже тісно в обручах цих маленьких, нікчемних ребер. І стає так гидко, млосно, наче вас зараз занудить, а пальці спазматично глибше й глибше вгрузають у землю. Але ні! Не може бути! Ви перемагаєте страх, зціплюєте

зуби й струнко витягаєтесь, готові до всього. Один? Кинутись зненацька й вихопити винтовку. Аби до рук винтовку. А як двоє? Все одно. Все одно—кинутись! На це ще вистачить сили. Так легше.

— Ссст...

І по всьому тілі ніби рій комашок. З холоду—в жар. З жароти—в холод.

— Ссст!—ще ближче.

Чували ви таке зрадливе сичання? Воно й досі стоїть у мене в усі.

Це—тонка інквізиція. Це—як довге, розпечене, неймовірно болюче шило, що пронизує найвразливіші місця. Краще гукнути, краще відразу кинутись, бити, що хочете, тільки не...

— Ссст...—подають знак. Їх двоє, а може й більше. Помітили й скликаються. Ось—розгорнуть стебла, ось...

— Ссст... Chodź tu! Antek!..—нетерпляче, спідтиха.

Десь, ламаючи бадилля, поспішають кроки.

— Antek, niema, co on uciekł.

— Uciekł, mówisz psia mać!—бовкає у відповідь голосніше, з досадою: — uciekł? A może...

— Co może? Morze szerokie i głębokie... Chodźmy!

— Ale jak że?..

— A niech go piorón trzasnie! Ja sobie na tem płocie majtki porwałem. Chodźmy! No?..

Ще трохи посперечалися, поплювалися. Врешті, про щось тихенько умовившись, клацнули замками карабінів. Пішли.

Од серця одлягло. Але становище мое було погане. Тепер знімуть на ноги всю владу, яка тільки є в селі, весь „актив“, від жандара до останнього найнепомітнішого прихильника Жечи Пospолітої. І ці найнепомітніші найшвидче помітять—то дуже старанні люди. Єдина надія на матінку-ніч. Треба тут переждати до темряви і—кроком руш. Куди? Чорт'ї зна! Я втратив напрямок. Доведеться навмання, а там якось зорієнтуюсь.

Щойно я спробував умоститися зручніше, як усе тіло занило. Аж тепер, очумавшись, заспокоївшись трохи, я помітив, що на моїх руках поміж наліпленою землею виступає кров. Одного нігтя зовсім надірвано. Я його примітивно забандажував кукурудзяним листям. А найгірше: в'язи, мов не мої, у прорваному рукаві збасаманений лікоть і заляклі, налиті оливом, ноги. Де-далі біль зростав. Зростало й відчуття втоми. Насувалася небезпека, що ніч пропаде марно, що ніякі зусилля не доможуть мені використати п'їтьму. І поволі мене опановувала реакція. Тепер я боявся лише одного: якщо прийдуть, якщо братимуть, якщо мордуватимуть—жодна частина мого „я“ не зможе протестувати. Налийте, будь ласка...

І я заснув. Спав дуже міцно й довго. Та й як могло не спатися? Не забувайте, що я вже два тижні блукав. Я утік з польського полону. Як? Про це іншим разом. Мені було відомо про успіхи нашого великого наступу, і я поспішав, підбадьорений, заохочений. Ночами я йшов, удень ховався по лісах та бур'янах. Минулої ночі я переплив Стрипу, а вдосвіта зустрів на глухому узвіззі підводу. Це був селянин з Поділля. Його забрали поляки під фуршпан (добро з України вивозили), загнали аж під Бучач, і тепер він з посвідченням дефензиви повертав додому. Він не був певен, що якась стрічна частина не заверне його знову (і документи не допоможуть!), отже й тримався осторонь, уникаючи битого тракту. Не легко було його зупинити. Я йому махаю, а він собі, не звертаючи уваги, так байдуженьки: іття! вішта! Я йому кричати, а він, удаючи глухого, смикає віжками й покручує батіжком над коненятами. У мене справді промайнула думка, чи не сліпий він, чи не глухий? Я забіг спереду. Дядько тпрукнув і, не пускаючи віжок, тривожно, з благанням подивився на мене.

— Куди це дорога, дядю?

— Та ніби на Борщів...

Значить, я не помилявся, йшов більш-менш правильно.

— А хліб у вас, дядю, є?

— Нема.

— Ну, то давайте.

— Та нема ж, кажу...

— Ну, то давайте, кажу.

Він зміряв мене з голови до ніг. Мабуть, мій вигляд та вираз обличчя були досить імпозантні, бо він завовтузився, оглянувся підозріло довкола й поліз під опалку. Виймаючи торбу, спитав:

— А хто ж ви за чоловік?

— Та хіба не бачите?

(До речі, на мені була старенька польська шинеля та такий же кашкет. Я їх навмисне придбав перед утечею).

— То воно так... Тільки той...

— Що?

— Усякого народу тепер... той... хоч гать гати...

— Це правда, дядю, правда,—охоче погодився з ним, а сам шматую хліб,—правда ваша...

— Авжеж... розпустився народ. Ні тобі ладу, ні тобі жалю. Одне — мучать людей, та й годі...—і він, прибідкуючись, коротко розповів за своє фуршпанське лихо.

Ми закурили такого, знаєте, хорошого, тертого бакунчику. Хоч ми були в затишному ярку, але довша стоянка пахла небезпекою.

Я злодійкувато оглянувся, а дядько, використавши момент, смикнув віжками.

— Н-но!

І саме в цей час у мене блиснула думка, нещаслива думка, що й призвела до всіх цих подій. Я його затримав.

— Дядю, знаєте що? Ви ж туди, куди й я. Давайте разом, бо я вже пристав, а ще добру сотню чимчикувати... А як доб'ємося, то я вже вам не забуду...

Він заперечливо, рішуче мотнув головою і вдарив по конях. Я рішуче скочив на воза. Він зупинився, але я не дав йому сказати.

— Дядю, ви притрусіть мене травою. Підвезіть тільки до фронту, а там я й сам не полізу. Тут поки нічого боятися, тут війська мало, а там я й сам не полізу. Отак-о притрусіть і поганяйте собі, а як доб'ємося... Ви ж не знаєте, хто я...

— Та хто б не був, не хочу.

— Чекайте, дядю,—чого я тільки не говорив йому. І вмовляв, і благав, і залякував. Дядько уперто стояв на своєму. Але перемога була вже в тому, що він рушив з місця. Щось через хвилин десять ми таки домовилися. Дядько лаявся, але запакував мене на дно, затушкував, ніби цінну покладь на ярмарок. Я лежав головою до передка, щоб зручніше було перекинутись словом. Умовилися так, що він пильно слідкуватиме і нишком повідомлятиме мене. Якщо буде серйозна небезпека, я загодя мушу умкнути в хліба. Кілька разів він здіймав тривогу,

та я йому не вірив. Я знав, що він дуже хоче мене здихатися. Ясно, він поки-що побоювався, а досить лише нам під'їхати до тракту, як мій візниця заспіває іншої—просто зжене несподіваного гостя, або, рятуючи себе, запобігливо віддасть його до рук ворогів. Перспективка, що й казати. Та тільки: логічно—він і сам уникав тракту, інтуїтивно—я не вірив. Інтуїція, думаєте, нонсенс? Ого, інтуїція—це віковий досвід прадідів. Він зростає в поколіннях і передається, як спадщина. І бувають, мій голубе, випадки, коли сила відчуття так загострюється, що мимоволі повіриш в інтуїцію. Повз нас проходили, проїздили, питали, але щоразу я почував, що нічого виняткового, загрозливого не трапиться. Мене понад усе знаджувала думка, що я відпочину й виграю цілий день! Це ж найменше верстов сорок—тридцять.

Де-далі серце почало стискатися. Такий, знаєте, тягучий, особливий, я б сказав, безболісний біль. Бракує повітря. Не можна влжати. Бракує терпіння. Треба встати. Треба покинути цього візницю. Конче. От ще трошки—і встану. Ще трошки—і вагаюся. Їдемо-їдемо—аж раптом дядько штурх мене пужалном. Що? Воєнні! Чимало! Вигулькнули, як з-під землі. Швидче тікати! Швидче!

Голос поспішний, надривний. Але чомусь іще вагаюсь, хоч у грудях відразу похололо.

— Ну, злізай. Чуєш? Злізай, бо...

Вже не дочув. Пір'ячком метнувся з воза, і в ту ж мить заторохтіло, завищало, затюкало десь позаду... Я побачив унизу село, чим дужч кинувся до нього. А далі ви вже сами знаєте, як і чому я опинився в кукурудзі, чому заснув і спав кріпко та довго.

Сталося це, все перед полуднем, а прокинувся я над вечір. Мене розбудив дощ. Не дощ—ціла злива. Хоч вона й хутко одшуміла, та встигла промочити до кісточки. Перемагаючи біль, я викрутив, як міг, своє барахло й згинці переступив на сухіше місце. Тепер я поводився сміливіше, бо ж якому навіть найзавзятішому легіонерові чи жандарові захотілося б лізти в росу, та ще й у високу, густу кукурузду, та ще й після невдалої розвідки.

Крізь верхняк я оглянув місцевість: праворуч на спаді прилипли хатки, ліворуч ближче нахмурилось стрімке урвище, з якого я робив сьогодні свій польот, а зовсім близьенько, кроків за двадцять—подвір'я. Я механічно присів. Я ніяк не сподівався, що, плазуючи, ховаючи сліди, можу опинитися під самою хатою. Мені здавалося, що я на другому кінці городу. Ну що ж, так чи сяк, а доводилось сидіти тихенько, чекаючи на ніч—вона, мовляв, якось зарадить, визволить.

На подвір'ї почали грюкати дверима, потім скликали курей. Пам'ятаю, дитячий голосок

кілька разів тороплено, кумедно викрикував:

— А-гі на вас!.. А-гі!..

Пам'ятаю—сонце. Надвечірні промені провалилися крізь хмари й бризнули золотом. Ніколи не бачив такої краси! А може й бачив, та проходив байдуже. Тоді ж сприйнялося дуже гостро і досі до подробиць стоїть перед очима. Знаєте, після дощу все обмите, свіже, а по ньому тече сонце, тече і трепетними діамантами обвисає, капає... Пам'ятаю навіть тоненький стелюшок, що випирався просто перед мене... якусь чудну смарагдову кузочку. Кузочку прибило дощем, вона відчайнно змагалася, пнулася нагору. Я з радістю допоміг їй. І тоді мене особливо вразила думка: невже впіймають? Тоді така думка видалася особливо страшною, безглуздою. Ще сильніше захотілося жити, захотілося конче довершити утечу. Жити! Звичайно, серед спокійних одноманітних буднів не відчуєш так тонко, не зрозумієш так глибоко це неймовірне щастя—жити.

Да... Але захват мій скоро упав. Прокляті дрижаки! Вони набігали частіше й частіше. Руки посиніли. Весь я скоцюрбився. А вечір насувався холодком... Встати б, ударити навзмах руками—так зразу кров і розбіглася б. Коли ж звязаний. Буквально, звязаний. Навіть не можна потерти рук. Тільки хухай на них. Ідіотське становище!

І так, зібгавшись у клубок, клацаючи зубами, проклинаючи зустріч з подолянником, сидів я, занепокоєний, що ніч по-при всі зусилля може пропасти марно. Коли це—шелест. Що таке? А воно шупортить і шупортить. Ближче й ближче. Зупиниться на хвилинку і знову, не кваплячись, шупортить, знову наближається. Що робити? Я й не встиг зорієнтуватися, як густа поросль, мов та завіса, розсунулась, і переді мною з'явилась... жінчина. Оберебочок зеленини випорснув з її рук, вона сплеснула долонями, вона пополотніла, вона щось коротко шепнула—і застигла.

Ми довго мовчали, прикипівши до землі, потопивши один в одному сполохані очі.

— Не бійтеся... — почав я нишком, — не бійтеся... Я нічого... мовчіть... тільки пригніться, а то вас помітять. Пригніться...

Пригнулася, як загіпнотизована.

— Я вас дуже прошу, мовчіть. Нікому не кажіть про мене. Нікому! Чуєте? А я вам злого не заподію. Я собі посиджу до ночі та й тихенько піду. Чуєте? Тихесенько піду собі, і ніхто нічого не знатиме.

Вона не ворушилась. Тільки раз-по-раз незрозуміло, рівномірно, ніби штучно заведена машинка, кліпали її довгі вії.

— А як ви скажете,—мене вб'ють. Чуєте? Мене вб'ють.

Жінчина полекшено зідхнула:

— Ієзус-Марія... Так це ви той самий?..

— Той самий.

Оглянула мене уважніше. Переляк поволі сходив з її обличчя. Натомість—подив, зацікавлення і нерішуча теплінь жалю. Вона похитала головою.

— А тутка, — каже, — за вами ганяли, ганяли... І по сусідах, і тутка.

— Знаю, знаю... Хотять убити ні за що, ні про що,—підкреслив я, щоб до краю вплинути на неї і здобути її співчуття.

Тоді подивилася пильно, рішуче, проймаюче. В цих карих, великих очах за одну хвилинку напруження я прочитав і тривогу, і підозрілість, і цікавість, і сумнів, і жаль—чисто звірячий страх і чисто жіночу м'якосердість, ласкавість. Неприхована боротьба.

— Хто ви?—питає, нарешті.

— Втікач.

— Але хто?

— А кого шукали жовніри?

— Але не москаль?

— А хіба вам не все одно?

— Та ви не москаль,—каже,—ви й говорите по-руснацькому.

— Людина я... Не злодій, не душогуб. Присягаюсь! А мене переслідують, мене хочуть ні за що убити...

Знову похитала головою та так тихенько, сердечно:

— Бідний,—каже.

В її голосі мені видалося щось матерне, споконвічне, невимовно ніжне. „Бідний“— цього було досить.

Вона підвелася, похапцем почала збирати розсипаний бур'ян. Збирає та виправдується:

— Пастух сьогодні через дощ раніше пригнав корову. А я собі думаю: піду, вщипну берізки. І ось тобі... Ну, сидіть, не бійтеся...

І пірнула в гушавину. Я розгубився. Оце— „Ієзус-Марія“... Хто ж вона? Що правда, всі уніяти вживають такого прислів'я, але й усі поляки в галицьких селах уміють української мови. Не розбереш. А розібрати конче треба, бо від цього, звичайно, багато залежало. А що, як вона справді полька й зараз же побіжить, викриє мене? Ні, треба тікати. Треба поки-що перебратися хоч на другий кінець городу. Швидче звідси! Ну його к бісу! Швидче!

Щойно я намірився, знову — шелест. Так і є. Значить, я не помилився, значить, за мною. Край. Пізно. Розгортаються стебла— знаєте хто?—та сама жінчина з берізкою на руках. Я здивовано вліпив очі. Чого їй ще треба? А вона:

— Я,—каже,—приховала, щоб ніхто не подумав... — і таємничо виймає з-під берізки кухлик молока.

Просто якусь добру фею посилала мені доля. Звичайно, я не примусив упрошувати

себе. Однак, у мене вже починалась манія переслідування. Я тут же подумав: а що як вона продає мене зараз за квартиру молока? Що як вона тимчасом послала до гміни¹ і лише забалакує, затримує мене? Що?.. Нічого. Нічого не зробиш. Сиди й чекай. Сидів і чекав. Вона була досить спокійна. Ні одної двозначности, ні одного натяку на провокацію. Навіть навпаки—щось солідарне, змовне. Невже так ловко прикидається? Невже так тонко грає? Невже продасть?.. Ні, не може бути. Ні...

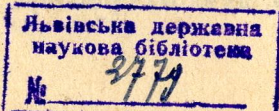
Тільки тепер придивився до неї. Русява. Ніби середнього віку: з більш-менш правильними рисами. Видко було, що її передчасно старить спрацьованість. Дивно збереглися вії, довгі-довгі, а в очах ще багато свіжого, юного. І в той же час загальну м'якість виразу порушувала якась чудна, зайва, мінлива строгість.

Невже продасть?.. Але все-одно змагатись не сила. Та й смішно змагатись.

Кухлик трусився у моїх руках, зуби цокотіли об вінці, я починав уже ковтати силоміць. Сьогоднішні пертурбації далися в знаки. Я не міг допити молока, хоч і пожадливо був накинувся на нього. Я почував, що маю дуже безпорадний, бідолашний вигляд.

— Вас били?—питає.

¹ Волость.

— Ні.

— А чого ж синці?

— То я сам себе... тікаючи...

— Бідний.

Я подякував, передав їй кухлика.

— І не випили навіть? Вам дуже холодно? Що ж ви тепер? Ви, певне, й ступити не годні?..

Почувши це з чужих уст, я занепокоївся до краю, остаточно повірив у своє знесилля. Але, думаю собі, піддаватись не слід,—а може вона випитує?

— Ні,—кажу,—не холодно.

— Не холодно? Чого ж ви так позеленіли?

— То так... кругом зелено, то й я зелений,—спробував одбрехатися жартом.

— Не дуріть мене, я ж бачу... І не бійтеся. Вам не можна нікуди йти. Вам треба перепочити. Хоч день-два. Не бійтеся... Ви тутка посидьте до ночі, а я тоді прийду і якось вас переховаю. Добре?

— Добре.

Я навмисне погодився без зайвих балачок, щоб швидче лишитися на самоті і краще обміркувати становище. Жінчина зникла. Як бачите, мені щастило. Несподівано матиму і схованку, і відпочинок.

Раз ніхто за мною досі не з'являвся, значить, я трохи пересолив із „квартою зради“. А може ті забарилися? А може вона свідомо, з потайною думкою пропонує цей відпочи-

нок, щоб затримати мене, бо ж не випадало їй тут довго сидіти? Чорт його знає... Підозрілість—страшна хвороба, але така, що часто себе виправдує. Зрештою, до ночі все повинно з'ясуватися. Чи так, чи сяк, а якщо вже на те пішло, мені не втекти. Чи поведе мене жінщина до хати, чи ні—все одно. Обступлять садибу—каюк. Якщо ж нічого не трапиться, тоді... тоді воїстину добра фея.

На всякий випадок я вирішив пересунутись на другий кінець городу. Пересунувся і переконався, що ця ніч для мене справді пропала. Все тіло важке й болюче. Голова—ходором. Апатія. Навіть сидіти трудно—так і хилить лягти. Приліг. Очі зліплюються. Задрімав трошки. Прокинувсь, послухаю і знову, як п'яний, мішком на землю.

Вже зовсім стемніло.

Показався був молодичок та й пропав. Ніч, мов дьогтем налита, кріпка та густа. Для втечі—просто розкіш. Але не можна, голубе, ніяк не можна.

Тоді я помаленьку перебрався до подвір'я. Не прийшли досі—значить, жінщина щиро хоче мені допомогти. Лишалось одне: віддати себе на волю цього незнаного, випадкового спільника. Я збочив, загубив умовне місце. Не біда. Якось знайдемося. А зайве шарудіння ще чого доброго розтривожить та наведе на слід собак.

Мені не довго довелося чекати. І де вона вивчилась так легко, безшумно скрадатися? Як злочинець, як тінь... Я подав знак. Виявилось, що вона вже приходила і, не знайшовши мене, турбувалася,—загину, мовляв, десь у дорозі.

Ми пішли до хати. Вікна щільно запнуті хустками та ряднами. На столі—лямпка. Хата середняцька, хоча другу половину, що за місцевим звичаєм мусить бути світлицею, не добудовано. В хаті нікого, крім нас, та хлопчика, що спав на полу.

Хазяйка вийняла з печи теплої води, наказала мені обмитися. На тяжку силу зробив я цю процедуру, аби лише не ускладняти відносин. Потім винесла з комори підлатані штани, сорочку, рудого піджачка. Вона заклопотано поралася біля мене, наче мати коло сина, і я мусив неодмовно у всьому їй коритися. Вечеряти я одмовився: зовсім не тягло до їжі. Тоді,—ось послухайте, як шалено мені щастило,—тоді вона розгорнула свої плани: я мушу перетворитися в Яська Мідуху, її далекого родича із Старих Заліщиків, про якого на кутку чували, але якsgo ніхто ніколи не бачив. Це—на всякий випадок. А поки-що: тутка, зараз же за річкою, під тим самим славетним урвищем, живе її вуйко¹. Живуть удвох із бабою. Вони

¹ Дядько.

знають про мене. Бачили, як я тікав, і не ві-
рять, що лишився живий. Вони бідні, відо-
кремлені затишком, а тому в них безпечніше,
до них не так часто заскакують різні непро-
хані гості. З ними все погоджено, і старенькі
раді будуть допомогти людині, що опинилася
в таких складних тарапатах. Там є невеличка,
трохи розлатана шіпка. Одним боком вона
припадає до стіни урвища й тоне в кущах,
а другим, ще не зовсім обдахованим, висту-
пає на село. Але це навіть краще, бо хто ж
подумає, що за необшитими кроквами пере-
ховується людина? А вуйко має накласти
поперек горища всякого мотлоху й загоро-
дити куточок од небажаного цікавого ока.
Отже, треба туди йти. Зараз же, негайно.

Я не заперечував. Я не сподівався на таку
ретельну співучасть і дивувався на мою спа-
сительку, на її спритність, сміливість, відда-
ність. Яке велике серце!

Ми тихенько перейшли місточок (жінщина
підтримувала мене), тихенько проковзнули
на задвірок. Я чув, як божевільно стукало
її серце. А ще через кілька хвилин я лежав
в цілковитій темряві, вкритий якоюсь ряд-
ниною, і під сонні зідхання овечок благо-
словляв химерність життя. Погодьтеся, що
життя найпрекрасніше в своїх капризах, і
коли б не було несподіванок та неприємно-
стей, воно стало б нудним, як давно пере-
читаний рукопис. Будь ласка...

Звичайно, дуже добре було б після цього всього відпочити гарненько, попоїсти, переждати до ночі і, уклонившись земно добрим людям, взявши клуночка про запас, тихенько тюпати собі далі. Дуже добре... Та це було б занадто просто, занадто дешево. Життя не завжди це любить, йому за все треба платити. На жаль, я помилився в розрахункові, вважаючи пережиті сьогоднішні перипетії за вичерпуючий аванс. Я забув про неминучі й суворі відсотки. І перша неприємність— моя хвороба. Що-правда, я був підготовлений, та все-таки... Все ж таки з того самого вечора я немов провалився у пекельну безодню. Я втратив свідомість. Огневиця, туман, усяке чортовиння... Іноді, в короткі хвилинки прояснень, я потрапляв очима на темну зігнуту постать, що гойдалася біля мене. А наступної хвилини горище з цим відокремленим глухим закамарком здавалося вже домовиною, з якої ніколи не вийти. Холодний піт ще рясніше вкривав тіло. Знову я падав, знову—безодня, борсався, кричав...

Аж якось зрозумів, що почався третій день. Мені про це сказали, і я вперше зрозумів. Дивно стало. Було вражіння, ніби тільки вчора ліг і всю ніч проснув кошмарами. Лихоманка протягом цього дня ще кілька разів робила наскоки, проте над вечір, коли звичайно всяка хвороба зростає,—над вечір, кажу, нічого не змінилося. Це була раптова

гостра простуда, процес якої ускладнили загальна втома, виснаженість, біль, нервові вібрації. Я сам собі поставив діагнозу й прийшов до висновку, що справа моя не так-то й погана. Раз полекшення—значить, криза минула, значить, якимсь видряпаюсь. Мучив тільки кашель, проклятий кашель! Тут треба сидіти тихенько, а він, як на зло: бух-хи! бух-хи! А може ж у цей час на подвір'ї сусіда чи хто? А?.. Стримую себе, мобілізую всі сили, аж кров у голову б'є, аж сльози в очах. Не можу. Так і вибухне! І кожної хвилини здається, що хтось надійде і... Сам пропаду й хазяям лихо.

Коли пригнали овець, стало легше. Використовуючи їхню шамотню, я вже міг поводитись вільніше, міг дозволити собі викашлятися досхочу.

Пригадую, крізь дірку, що зяяла між сніпками, було видно латочку неба. Було видно, як з блакитної вона перетворюється на олив'яну, поступовно хмурніє, застигає. Пригадую, я довго не міг одвести очей од неї—така маленька, така далека, вона немов скупчила в одній точці всю просторінь, кликала, знадливо кликала. Вам доводилось потрапляти в неволю? Знаєте, що таке хвилини хворобливої тоски й боротьби з самим собою? Отже, тут було щось спільного. Мене болісно тягло до рідного краю, до своїх, уява переносила в єдину. дорогу далечінь, і в той же

час здавалося таким недоречним, смішним лежати третю добу у глухому закамаркові, на тендітному горищі, лежати без певности, що сон, а що дійсність. Так, але не забувайте, що подібні хвилинки криють в собі надзвичайну, особливу цінність—щось інтригуюче, заохочуюче, підбадьоруюче. Свідомість непевности спонукає до певности, відстань що ближча, то тягне сильніше, скрута примушує до спритности. Тоді, принаймні, я глибоко відчув, що хай хворітиму цілий місяць, хай мене викривають, хай беруть на тортури, хай ка-зна-що, а тікати я все ж таки буду. Все ж таки буду!

Коли в моєму примітивному віконці застигла ніч, тихенько прийшла на горище вона,—ви вже знаєте хто. Я відразу пізнав її, але з міркувань подвоєної обережності лежав нерухомо, мовчазно, як неживий. Вона теж мовчала. Потім стала шарити руками. Намацала моє обличчя. Припала долонею до чола, пробуючи огневицю, і поволеньки зсунула її нижче. І тоді—ну, хіба вам треба казати, що таке ласка для загнаної, як звір, людини, що таке краплинка ніжности для огрубілого салдата, що таке, нарешті, вдячність? Це не сантименти. Тоді мені дуже хотілося поцілувати дотик цієї дбайливої руки. Може б я й поцілував, та раптом підкотився колючий кашель, і я упав головою в подушку (мені й подушку дали). Вона

поспішно піднесла води, стурбовано почала розпитувати за хворобу. Раділа з мого поліпшеного стану, і коли я сказав, що не можу й ціни скласти за її увагу та відданість, жінчина скромно перебила:

— А ви швидче видужуйте—ото й буде файно¹.

Ми розмовляли принишклыми голосами. Обоє неупевнені, обоє напружені, ми були в цьому темному закуткові ніби змовці перед злочином. Між нами мимоволі зростала тепла близькість, як між справжніми товаришами.

Її наймення—Анна. Воно їй личило. Принаймні, у мене з цим співзвуччям завжди асоціювалося щось вольове, понадбуденне, з більшим діапазоном можливостей, чи то поганих, чи гарних. І як побачите далі, я не помилявся.

Лихоманочка таки добре знесила мене. Небавом мені вже бракувало енергії на розмову. Я тільки слухав. Та й увага де-далі слабшала. Жінчина повідомила, що на ніч біля вхідної відтулини ставитиметься драбину. Потім вона допитувала, чи не холодно, чи не голодно, чи не бракує чого. Потім, не пригадую вже з яких саме причин, розповідала про себе. Мені трудно було слухати послідовно. Лише з окремих уривочків я зв'язав найголовніше. Перед шістьма роками вона

¹ Добре.

вийшла заміж. Рік пожила з чоловіком, і сталася у них болюча розлука: цісар покликав його—Євгена, здається,—до війська, покликав аж на далекі Альпи. Двічі Євген залітав з бойовиськ додому, опісля писав, обіцяв скоро зовсім повернути—і зник, мов вітром замело. Хтось десь ніби чув про нього, хтось з полонених немов би й бачив та переказував, що його не пускають з концлагерів, що він збирається тікати. Та це вже давно було... Від Євгена ж ні вісточки—хоч би словом перекинувся.

— Бідний... Може і йому там гірко... Може яка добра душа десь там і його приховає...

Голос у неї тремтів. Мабуть, плакала, намагаючись затаїти сльози. Я хотів був подати надію, заспокоїти, та вона хутко підвелася і, не сказавши більше ні слова, зникла.

Вранці почувуючи себе краще, я спробував підвестися. У тілі була неприємна млявість. Ноги трусилися. Всі болючі місця давали себе знати—особливо в'язи. Одначе, я наблизився до прорваного сніпка і—знаєте що?—там, на подвір'ї, на тлі яркої от сонця стіни, поставивши одну ногу на призьбу, старанно ваксував чобота польський жовнір. Я так отетерів, що навіть не одсунувся. Застиг на місці. Жовнір робив собі своє діло, а я чомусь не міг одвести очей од цієї облямованої галунами червонястої шиї і кривих бачків на скронях. Лише згодом,

почувши кінське фиркання, я схаменувся, присів і в корчах переборов напад кашлю. О, проклятий кашель, як він тоді знущався! Я тихенько почав роздлубувати сніпка в іншому місці, щоб зробити вузьку, непомітну дірочку. Зробив. Примостився. Припадаю до неї оком, а в цей час жовнір повертається і дивиться просто на мене. Десь тенькнула обірвана струна—серце моє зупинилося. Хвилинка, як вічність. Жовнір злегка потягнувся, примружився. А далі? Далі махнув щіткою і, виблискуючи жовтими шкіряними леями, пішов до хати. Звичайно, він не міг мене побачити, він випадково глянув на шіпку, глянув на сонце, що впливало з того боку. Ах, дурне серце!

Він був підстаршина. Кіннотчик. Приемна візита, що й казати. Хоч усі сини Ogi Białego завзяті фертики, але в бистрому поході чорта з два пофертикуеш. Либонь, мій несподіваний сусіда має лишатися тут довший час. Оце так!.. Сили мої ще надто ненадійні, та й тепер взагалі трудно умкнути навіть уночі. Він же, мабуть, не один. І справді не один, бо коли я подивився через горішне віконце на село, там на вулицях, подвір'ях, на городах було рясно сіро-блакитної жвавої комашні. Оце так!... Що ж хазяйни? Ото хвилюються, ото запобігають. Та що вони можуть зробити? Вони залежать од випадку так само, як і я. Ситуація різко змінилася,

і тепер по-при все найкраще відношення мені трудно чимсь допомогти.

Я нашвидку обмірковував становище. Якби мене, прикладом, застукали в хаті, чи на підвір'ї, то можна було б назватися Яськом Мідухою. Якби не хвороба, то, звичайно, краще, ніж сидіти отут бо-зна скільки, краще, кажу, було б крадькома спуститися долі і в своєму універсальному вбранні затертися серед люду. Утопія... Ніяк не можна. Круть-верть, а лишається тільки горище. І якщо трапиться зустріч, якщо вже вона неминуча, доведеться говорити всю правду, крім правди про моїх випадкових спільників: я, мовляв, сам потайки заліз сюди і ніхто нічого не знає. Так. Але вбрання, кухлик з водою, рядюжка, подушка? Ну, тут я більше не розмірковував. Я ретельно взявся до інсценізації. Ретельно—це умовність, бо, заховуючи обережність, кожний рух, кожний крок робилося тихесенько, поволеньки, переборюючи ввесь час пароксизми кашлю. А треба ж було, коли під ногами ходором ходило мостовиння, треба було, кажу, і подушку й рядюжку старанно замаскувати серед мотлоху, яким господар перегородив піддашшя. Замаскував. Кухлика підсунув до самого краю стіни з тим, щоб в критичний момент одним товчком непомітно штовхнути його по-за стіни, в бур'ян. Одіж? А як одіж?.. І тоді я раптом подумав: ну, якому дурневі

забагнеться лізти на горище, коли я сам не викрию? Чого, спитати б? Ну, правда ж? Ви посміхаєтесь? Я тоді також посміхнувся, вилаявся боягузом, йолопом, іще чимсь, однак, декорацію не порушив. Неясна, позасвідомана впевненість підбадьорила мене. Я вмовстився на голому тинькові і всю енергію віддав на змагання з кашлем.

Протягом дня я кілька разів зазиравав у моє примітивне віконце. Військо крутилося безупинно. Літали верхівці. Вибухала безладна й монотонна пісня, що так же безладно й загадково обривалася. Іржали коні. Якось різко дзвеніли відра—і все це покривалося перекотною луною балки. Двічі трапились постріли, звичайні за таких обставин.

Щось так перед полуднем на розгоні двох вулиць з'явилася батарея. Видко, цілий полк робив перехід. Тільки чому він повним складом угнався в село? Так буває, коли тікають або надто поспішають на фронт. Поспішають! Прекрасно: по-перше, ми скоро з ним розпрощаємось, по-друге, наші справи на фронті розгортаються. Чудесно! Лежачи на горищі, я в той же час буду наближатися до своїх. Знаменито!

І з височини моєї засади я майже з погордою, з якимсь хлопчачим задьорним почуттям споглядав розташованого ворога.

Мій хазяїн... але вибачте, я його вперше побачив і мушу тут зробити коротенький

описовий ухил. Це була мальовнича постать. Високий, худий, у довгій до самих колін грубій сорочці, підперезаний шкіряним пояском, у доморобних ходаках. На злегка одкинутій голові буйна грива сивизни, що своїм тлом ще яскравіше відтіняла цинамоне обличчя. Білі, кошлаті крильця брів, обвислі вуса і в зубах довга, мов навіки прилютована, фаяра¹. Додайте до цієї постави повільні величні рухи й сучковату накарбовану палицю, додайте глибокий, многовідучий погляд, і на вас мимоволі повіє Татрами, суворою красою задуманих смerek, легендою про гномів-краснолюdekів, про королівну з льодового замку та королів-чабанів... Цьому мальовничому дідові судилося... але ні, не буду забігати наперед. Про це далі.

Отже, мій хазяїн, не кваплючись, походжав по подвір'ї, а жовнір поштиво звертався до нього:

— Ojczye.

Вони, здається, розмовляли польською мовою, і я згадав, що й досі не знаю, хто саме мої збавителі: поляки чи українці? Хоча особливого, вирішуючого значіння це вже не могло мати, та все ж таки для орієнтації... Ні, думаю, сьогодні чи завтра конче довідаюсь.

¹ Гуцульська люлька з довгим цебухом.

Решта дня пройшла без ускладнень. Я заснув спокійно.

Вночі мене розбудив дотик руки. Настирливий дотик руки до обличчя. Зриваюсь, нервово скрикую.

— Тшшш... не можна.

Ледве-ледве сіріє горішнє віконце. Світанок чи сіра ніч. Біля мене—жінщина.

— Відай, ся напудили? ¹... Нічого, нічого... Все буде файно.

І сміється, що я страхопуд, що даремне поховав постіль та валяюсь, як той нуждар. А військо, мовляв, уже вирушило. Кажуть, знову буде йти військо. Тривога. Тут лишатися не можна: одні бо швидко перебіжать, а другі стоятимуть кілька днів. Що ж тоді? Без води, без догляду? Та й справді, щоб чого не трапилось. Вуйкова садиба, як видно, од постою теж не забезпечена. Краще покинути її та перебратися в надійніше місце. І от вона хоче, щоб я перейшов до неї в хату. Хай навіть для сусідів не буде таємницею, що Ясько несподівано завітав і захворів бідака,

Там я спокійно лежатиму на печі. Кому бо заманеться чіпати хворого? Там найбезпечніше. Там я швидче видужаю. Ось вона йде додому, а згодом, поки сутінь на дворі, я мушу теж прийти.

¹ Злякалися.

Анна говорила рішуче, незаперечно, немов підлеглому давала розпорядження. Та й заперечувати не доводилось.

Через деякий час я зліз на землю. Почва-
лав. Іти було важко.

Лежачи, я не припускав, що знесилля так кріпко присмокталось до мене. Тепер це стало ясно, і про дальшу утечу поки-що не могло бути й думки.

Приходжу. Влаштувався на печі. Да, ще забув: новосілля одсвяткувалося цигаркою. Жовніри забули цілу пачку цигарок, і я пожадливо ковтну впершу за чотири дні пахучу затяжку. Першу й останню, бо з грудей вибухнув такий кашель, що моя господиня непримушено вихопила з рук і недокурка і знадливого пакуночка, а гостеві широким жестом вказала на його нові апартаменти.

Десь добрим ранком мені крізь сон вчувалися уривки діалогів:

— Мамунцю... Хто?

У відповідь короткий шепіт. Потім—скрипняве піччикато дверей і:

— Славайсу.

— Навіки... Так, так, захворів бідака...

Ще хтось забігав:

— Niech będzie pochwalony...

І шепталися. Найвиразніше з уст до уст перебігало слово „кузин“. Я звикав до нової ролі.

Цього ранку я почав лікуватися. Мені дали горнятко пряженого молока, на поверхні якого плавало розтоплене масло. Анна наказала випити все до краплинки, і хоч питво було дуже нудке, але я сумлінно виконав наказа.

І тоді ж, пам'ятаю, її спішно покликали до вуйка. Через поріг вкотився дзвінкий голосочок (син моєї господині) і покликав. Пішла.

А повернула чомусь хмурою, майже не розмовляла. Гнучка, невисока, з напричуд свіжою поставою, вона мовчки сновигала з хати на двір, з двору до хати, тарабанила знаряддям, лише іноді нетерпляче покрикувала на дитину. Я ж у своєму кутку зазнавав страшенної муки, бо сьогодні, як навмисне, пекли хліб, і черінь пашила. Випите молоко теж брало на поти. Згодом це вже була немов справжня лазня. І коли, не втерпівши, я пожалівся господині, вона коротко кинула:

— Ото й файно.

Метода лікування, по-правді, трошки жорстока. Однак, лікарєва невідступність та скупість на слова примушували й пацієнта до мовчазного терпіння. Що ж робити?.. Анна до певної міри мала рацію, якщо не запропонувала мені злізти долі. Долі я відразу ж кидався б у вічі, а тут можна було й приховати себе заслонкою, що висіла на

мотузочці, перетягнутій од коміна до стіни. Хоч і знав де-хто про появу Яська Мідухи, та воно краще, коли Ясько не нагадуватиме про себе. Це мало певне психологічне значіння.

По обіді, вставши од столу, Анна вклонилася образам. Рука хутенько перебігла по грудях, кладучи хреста. Я не встиг помітити, в який саме спосіб вона хрестилася, але тому, що вона зверталася до дитини переважно польською мовою, я зрозумів, що вона полька. Потім вона забрала дитину й пішла з хати, заклавши сінешні двері на клямку. Я лишився повновласним господарем. Ну, тепер, думаю, годі терзати себе в неймовірній задусі. Попробував злізти на лежанку, освіжитися. Важко. Тоді стягую одіж. Розкидаюсь на черені, мов на пляжі. Духота в'ялить думки. Лежу скибою. Дрімаю...

Нараз вчувається мені під дверима якась підозріла шамотня. Хтось нерішуче дзенькає клямкою, хтось чужий помаленьку добирється до хати. Злодій? Хто ж би інший наважився, коли хату зачинено? Хазяї може десь на городі, чи в сусідів, а тимчасом... Ясно—злодій. І, забувши про слабкість, забувши про свій Адамів стрій, я зриваюсь, готовий ось-ось схопити в обійми несподіваного гостя. Які вже то були б обійми—не важно. Важно зненацька приголомшити. Да... Двері рипають.

— Єзус-Марія!—перелякано одмахується, точиться на одвірок—знаєте хто?—наш добрий знайомий, наш мальовничий дідусь. Павза—і ми обидва засміялись. Поспішно одягаючись, я пояснюю, чому прибрав такого вигляду та пози, він же запевняє, що я йому видався сатаною.

— А де Анна?—питає.

— Не знаю.

— Чи не у нас, бува?.. Так, так...

Виявилось, що він зараз не з дому, а по дорозі додому. Топчеться дід, обходить очима всі кутки й несподівано зупиняє ці очі на мені. Многозначно, допитливо. Я жду, що він щось скаже, але він з-під своїх навислих кущиків мовчазно пронизує, свердлить, мов гострим жалом. Аж ніяково.

— Що ви?—питаю його, нарешті, сам силкуючись бути спокійним.

— Нічого...—каже,—нічого...

Похитав головою й пішов.

Що це мало значити? Почасти я догадувався, почасти губився, вражений загадковою поведінкою. Єдине, незаперечне—це ознака якогось ускладнення. Хто зна... А втім—ну його к бісу. Швидче б видужати та драпанути далі.

Як бачите, я хотів одмахнутись. Та не легко. В мені знову прокинулась підозрілість, і дідів погляд не виходив з пам'яті. Інтригував. Хвилював.

Коли з'явилася Анна, то ще з сіней бризнула сміхом. Вона встигла довідатись пормою пригоду і, сміючись, кілька разів перепитувала за подробиці. Цей випадок ніби розвіяв приховане, незрозуміле напруження, що виникло між нами зранку. Ми розбалакалились. І все ж таки з виразу обличчя, з рухів, з інтонацій я спостеріг, що Анна принесла з собою щось недобре. Поступово підготовивши ґрунт, я спитав, що чувати.

— Война близько... Ой, війна близько.

На селі, за її словами, казаном кипить. Люди дуже занепокоєні. Є чутка, що ворог насувається безупинно, ніякими силами його не стримати. Кажуть, що скоро буде тут. Москалі! Оті самі, що вже раз приходили. Та якби лише вони. А то з ними ще страшніші, ще неймовірніші, досі неznані. Більшовики!..

— Święta Maria!

Що я переживав у ці хвилинки,—зайве говорити. Переляк та упередження жінчини, від якої я надто залежав, примусили покищо глибоко заховати в собі щирість і надіти маску. Я співчував їй. Так, так, співчував. Я обережненько пробував заспокоїти.

— Не бійтеся,—кажу,—все це дурниці, паніка...

Tempora mutantur—ми почали мінятися ролями. Погано тільки, що роля моя була трохи фальшива. А в жінок серце чуле.

Вона скорботно глянула довкола.

— Коби ж то так ся минуло... І доки воно буде? День за днем, рік за роком... А де життя? Я вас питаю, де життя? І коли воно прийде, те життя? Коли?..

Очі спажули викликом. Ясно: це була втома за шість років тривоги, це була реакція, це була жадова примітивного, але здорового щастя. Вона по-своєму мислила життя, вона, мабуть, боялася, що літа пропадуть марно і, мабуть, кожний день провожала з болем. Сердешна Анна! Але як було її заспокоїти? Вона ніби слухала мене, ніби й не слухала. Вона ховала ще якісь думки. Вона розгадливо ступала по хаті. Бралася до поранки, і все падало з її рук. Не могла вона заспокоїтись. І от, кинувши роботу, Анна підходить до печи, спирається на примурок, тихо питає:

— А скажіть, хто ви?

Ага! Тут мені багато відкрилось. За одну мить промайнули в свідомості: і польська шинеля, і „руснацька мова“, і спогад про Євгена. Так, так! І ранішня мовчазність, і дідів погляд—все зрозуміло.

— Хто я? Хіба ви не знаєте? Ясь Мідуха.

Вона посміхнулася, однак, не міняючи пози, не зводячи очей, настирливо повторила запитання. Що я міг відповісти? Сказати правду—накликати надто серйозну загрозу. Брехати? Що ж саме брехати? Назватися

карним елементом не можна, бо я вже раз присягався, що не душогуб. Та це було б найгірше. Назватися поляком—смішно. Галичанином—неправдоподібно. Добре, думаю собі, а за кого ж ти мене досі мала? Щось же ти думала про мене? До якоїсь градації причисляла ж? Треба довідатись.

— А як вам здається?—звертаюсь до неї,—хто я?

— Не знаю... Спочатку... ніби наш, русин. Потім... потім і вуйко казав, що ви петлюрчик. У нас тут забігали петлюрчики... теж наші...

Ах, прекрасна жіноча наївність, будь ти благословенна на віки вічні! Карти розкрито. Можна переходити в наступ.

— А тепер?

— Що тепер?

— Спочатку, потім, а тепер? Що тепер вуйко каже?

— Тепер він не знає... і я не знаю.

— А я знаю.

— Що?

— Знаю, ви підозрюєте. Ви підозрюєте, що я більшовик. Так, так!..

Анна застерегла рукою, та я вже не дав їй сказати. Я засипав її словами. Я підбирав найрозмаїтіші аргументи, підтасовував, покликався на свій гонор, на її розсудливість. Дещо гостро висміяв, де в чому визнав рацію, на дещо глибоко образився. І врешті

признався, що я справді петлюровець. І як вони могли сумніватися? Я—дезертир. У мене дома жінка, дитина. Я вже три роки воюю. Я вже не можу більше. Я тікаю.

Моя господиня співчутливо зідхнула:

— Бідний...

Потім півголосом, немов сама до себе:

— От, є ж такі, що тікають...

Замислилась. На мою думку, розмова її задовольнила. Увечорі приходили сусіди, і вона знову говорила про кузена Яся. На ніч, як і вранці,—порція молока з маслом. Обляглися. Темно. Тихо. І раптом шепіт:

— Так ви кажете, не страшно?

— Авжеж ні... Чого ж страшно? Господи!..

Хвилини через кілька питає голосно:

— А чому ви догадалися?

— Про що?

— Про большевика?

— От тобі маєш! Це ж так ясно, зрозуміло...

На цьому замовкли. Та я вже не міг заснути. Не спала й Анна. Хоч було темно, але я знав, що вона лежить з розплющеними очима, уперто додумується, сумнівається. У жінок серце чуле! Між нами без слів, без поглядів інтуїтивно наростала глуха недовірність, ба навіть холодність. І це підтвердилось на ранок. Ліки подано мені незмінним порядком, та хіба конче потрібні слова? Досить маленького руху, маленького натяку.

Я переконався, що між нами повсталала грань. Ще віддалена, не зовсім виразна, а все ж таки грань. Готуйся, брате!

Так проминуло два дні. На третій вдосвіта загуркотів грім. Спочатку я думав, що сниться. Ні, не сон. В хаті тиша, а там десь у темряві далекі перекази. Гу-р-р-р!—і через кілька хвилин коротко, м'яко: гух! Розумієте? Я сам собі не вірив. Я все ще думав—сплю. І з хворобливим напруженням ловив я ці звуки. Невже почалося? Невже?.. Я намагався вгадати приблизну відстань, а в грудях мліло, в грудях щасливо замирало при кожному ударі. Еге ж, в подихах смерті бувають і подихи щастя. Чи не скидався я тоді на релігійного фанатика, бо всією істотою кликав до себе блискавиці земного бога, молився, щоб його смертельні акорди швидче вдарили над моєю головою. Акорди незабаром стихли. А після молитви мене поійняла така глибока радість, так стало хороше, що я... я заснув блакитним сном праведника.

Цього дня була неділя, і Анна з дитиною вибрались до костьолу.

Пам'ятаю, коли двері за нею зачинились, я відчув полекшення. Мене вже зневолювала її присутність. Да...

Тепер треба було гарненько обміркувати становище, що набирало серйознішого характеру. Там—далекі, ще непевні громи, тут—найпевніша підозрілість, прихована во-

рожість. Підкуплений сердечністю, спокушений дбайливістю, я досі не дуже турбувався за свою, так би мовити, політичну зарекомендованість перед особою хазяїв. Та й навіщо? Чи не все-одно їм, хто я? Вони ж хотіли тільки допомогти людині. Безперечно, якби не перехід численного війська, якби не паніка, все скінчилося б гаразд. Але добродійність—явище умовне. Вона боїться глибоких зворушень. А після цих нічних вістунів можна сподіватися й більшого.

Що ж тепер? Тікати? Ні, тікати не слід: по-перше, сили ще сумнівні, а потім—тікати, коли кожної хвилини насувається фронт, коли потрібна максимальна обережність, коли нарешті, є щілинка, де можна причаїтися і переждати, щоб дев'ятий вал перекотився через голову,—тікати, кажу, було б величезним безглуздом. Лишатися? Хм! Добре, якщо напруженість піде на спад. Та дід, видно, завзятий пронира. Навряд, щоб він залишив справу, не довівши її до кінця. Співучасть, мабуть, тепер терзає його сумління, розпалює завзяття. Він уже посіяв гірке зернятко. Він тепер почне докопуватись глибше й глибше, він невідступно агітуватиме Анну.

Але, чорт побери, про що, зрештою, може бути мова? Точно вони нічого не знають. Якщо ж сліпий патріотизм, чи сліпий переляк вщерть переповнить їхні істоти, то й тоді

у мене прекрасний аргумент: я — Ясько Мідуха. Про це відомо й сусідам. Не підуть же вони до гміни родича викривати. Годі. З хати—ні кроку. Кінець-кінцем, навіть образливо: стільки намордуватися, стільки пережити, дійти майже до порогу заповідної мети—і стоп. Через примху відсталого людини гратися своїм життям? Легковажити найгострішим моментом? Не зуміти ступити останнього кроку, щоб перейти місток? Образливо, безглуздо. З хати я не йду, хай землетрус, хай потоп. Все-одно.

І от повертає Анна. Я мовчу. Вона теж мовчки ходить з кутка в куток. Не знайде собі місця. Зідхає. Хрускає пальцями. Щось є... Ой, щось є. Я роблю вигляд, що прокидаюсь зі сну і трошки здивовано, запитливо дивлюся на неї. Зупиняється, теж запитливо дивиться на мене. Починаємо найневиннішу розмову. Вона підходить ближче, нервово перебирає в пальцях хусточку. Сьогодні вона гладенько, скромно зачісана й в святочному вбранні. Сьогодні мінливо хмуриться, хоче бути строгою—це їй личить. Так, але які дурниці, які неймовірні дурниці плете вона сьогодні. Це вже зовсім не личить. Ось послухайте: вона чула за більшовиків. Вона вся під вражінням казання, що його виголошував у костьолі ксьондз-пробощ. Тепер вона знає, що „більшовики—бузувіри“ переслідують усіх християн, особливо поляків.

і палять костьоли. Вона багато знає—хто вони, звідки вони, які вони.

— Які ж вони?—перепитую зацікавлено.

Здригнулась. Оповідає:

— Великі-великі... Страшні... Однооки... З однов руков, з однов ногов... Niech Pan Bóg bronі!

Я щиро засміявся. Анна звела брови, допитливо насторожилась.

— Сміюся,—кажу,—бо таких ніколи не бачив. Воюю ж і я, а таких, ей-бо, ніколи не бачив.

— Значить, ксьондз-пробоц мовить неправду?

— Ні, він просто не знає.

— Знає, знає. Там, прецінь, не всі ж такі. Там навіть більше людського люду. А такі лише за командирів. О!..

Я, звичайно, замовчав, що мені дуже хотілося побачити самого шановного ксьондз-пробоца. Цікаво ж, як має виглядати отака людинка. У всякому разі щось дегенеративне, жовчне, запінене злістю. Чи ж не так? І хитреньке, їдке, як і личить справжньому єзуїтові.

Стало жаль Анну, а до напутника духовного зросла така огида, що, здається, коли б доля судила зустрітись... Та ви, либонь, мене розумієте.

— Що робити? Куди ховатися? Кажуть, ніби вночі вже стріляли...—ходить моя господиня, ламає руки.

— Та нікуди не треба ховатися,—умовляю її,—нічого не треба робити...

— Агі на вас!.. То ви лишень такий зух¹. А вони дітий їдять, з людей живцем кров п'ють...

Ну, тут я не витримав. Зареготав на всю хату.

— Так ви не вірите?—підскакує до мене.

— Авжеж не вірю.

— Так ксьондз-пробош бреше?

— Авжеж бреше.

— Ах!..

Ах, що я наробив, що я наробив, необачний! І знав же, розумів же прекрасно всю складність обставин, слідкував же за собою—і на тобі. Для неї ксьондз-пробош—ultima ratio. Як можна! Як можна!..

Це вже була не Анна. Це вже було щось чуже, грізне, з очима, повними іскор.

— Пані, вибачте...—прошепотів я стурбовано.

Вона завмерла. Тільки губи істерично трясуться, готові плюнути якимся страшним, нечуваним досі словом. Павза—і мов той хижак, скрадається до печи, б'є рукою в стіну, кидає мені:

— Лайдак!

— Пані Анно...

— Лайдак!

¹ Сміливий.

Що я міг? Тільки мовчати. Так найкраще. Хай, думаю собі, перекипить. Мовчу. Обмінюємося довгим, пильним поглядом. Жінчина поступово тратить енергію, обважніло зсувається, бреде, як неприємна, до ліжка. Упала на подушку і... плаче. Плаче в найсерйозніший спосіб. І сміх, і горе. Ну, що його робити? Причина ж не тільки в оцій невдалій розмові. Тут розрядка, бурхлива розрядка всього, що останніми днями переповнило істоту. Подумати справді: у хаті ворог. Та ще ж який ворог! А в тім—хто зна? Може й не ворог? А що, як ворог? Тут близько до відчаю. Тут... Словом—біда.

Згодом підходить вона до мене і так серйозно, твердо:

— Я знаю, ви—шпик.

— Хай бог бороне!

— Так, так. Ви большевицький шпик. І ось що: увечері забирайтесь собі, куди хочете, щоб і духу тут вашого не було.

— Почекайте...—але жодних виправдань, жодних доказів вона й слухати не хоче. Тоді пробую достукатись до її сумління—я ж, мовляв, хворий, не годен ще йти.

— А ліпше най вас шляк ясний трафить, ніж маєте людей губити. Так вам і треба. Забирайтесь!

Я побожно кладу хреста. Не впливає. Присягаюсь на матір, на свою дитину. Не впливає. Тоді наслідуюсь вжити останнього засобу:

якщо мені зовсім не вірять, якщо мені однаково судилося пропадати, то краще я лишуся в хаті. Будь що буде.

— Агі! Та вас сьогодні ж до криміналу¹ поведуть.

— Хто?

— Жандари.

— Кого?

— Вас.

— Цеб-то, Яська Мідуху?

Вона скипіла. З червоної стала неначе по-
лотно. Але стрималась.

Гра, мій друже, була досить небезпечна, проте рішуча. Принаймні, швидче виявиться лінія поведінки. Що-правда, Анні не випадало поведінку загострювати. Вона була ініціатором всієї історії з переховуванням і мусила почувати на собі тягар відповідальності (теж одна з причин недавніх сліз). Боючись діда, вона навряд, щоб наважилася тепер розповідати йому про такі загострення. Їй лишалося, на мою думку, одне: критися і старанно продовжувати гру. Перед сусідами—гру в кузена, перед дідом—що все, мовляв, гаразд, ніяких підозрінь не може бути. Припустити інше—це припустити, що вони змовляться і вб'ють мене. Ну, звичайно, дурниця. Треба лише мобілізувати всю увагу та спритність на останню хвилину

¹ В'язниця

фронтових бурь. Тоді всього можна сподіватись. Якщо ж обставини зрадять, і червоним не пощастить докотитися,—вижду, скільки треба, і якоїсь прекрасної ночі тихенько дам ходу.

Я попросив запалити. Уявіть собі, вона спокійно, ніби нічого не трапилось, підходить до мене з цигаркою в простянутій руці. Підходить, добродушно усміхається:

— Захотілось палити?..

— Да,—кажу.

— Дуже?

— Дуже.

І перед самим моїм носом рве, шматує нещасну цигарку.

Так, думаю, це зрештою не погана ознака—немов би підтвердження моїх здогадів про твою, голубонько, скруту. Безвихідність дратує, кортить мститись. Гаразд. Терпіння, тисячу разів терпіння.

Над вечір нова неприємність. З'являється верткий чоловічок, здоровкається і каже Анні, що родича, який до неї прийшов, треба зареєструвати в гміні. Війт¹ наказав, щоб конче це зробити, щоб не трапилось, крий боже, якого клопоту.

— Та він хворий, бідака... Він не годен і підвестися. Куди вже там йому до гімни? Така біда мені, така біда...

¹ Староста

Чоловічок співчував. Проте, знайшов простий вихід—запропонував передати документи безпосередньо йому, обіцявши швидко полагодити справу.

Анна погодилась, навіть подякувала за турботи.

— Тільки,—каже,—Ясько зараз спить, цілу ніч промучився, аж оце... А я без нього не знаю. Дозвольте вже завтра принести. Я сама вам принесу.

Вони ще довго говорили про війну. Почувалась розгубленість, хоча чоловічок запевняв, що нічого страшного нема й ворогові мовляв, уже дано рішучу одсіч.

На прощання він знову нагадав, що завтра, а найпізніше післязавтра конче треба зареєструватись.

— Добре, добре.

Чоловічок вийшов, а вона стрілою до мене:

— Чули?

— Чув.

— Ну що ж тепер?

— Нічого.

— Як то нічого?

— А так, нічого. Хіба я можу показати свої документи? Я ж дезертир.

— Що ж тепер буде?

— Нічого не буде.

— Ой, боженьку, боженьку...

Тоді вона почала просити. Так чуло, так ніжно просила мене покинути хату. Наївна

людина! Вона думала, що коли запахло владою та документами, я все ж таки насмілюсь безоглядно ризикувати. Я пообіцяв, що завтра піду. Анна з благанням, з мукою глянула на мене, немов їй важко було розлучатися, і сказала:

— Ні, сьогодні.

— Сьогодні не можна.

— Прошу, дуже прошу: сьогодні.

Я категорично відмовився. Все ж таки я вигравав один день. Завтра чи так, чи сяк можна ще відтягти реєстрацію до вечора, а для мене одна доба мала велике значіння.

— А може ви пішли б? Тихенько, помаленьку пішли б собі? Я вам харчів на дорогу покладу.

— Ні.

— Ой, не жартуйте зі мною!—блиснула очима.

Я посміхнувся, але згодом, коли вже стемніло, вирішив перевірити власні сили. Спустився долі, попросив шинелю. Шинелю я хотів тепер мати при собі на всякий випадок. Анна підозріло й здивовано слідкувала підла. Мовчала. Коли ж я взявся за клямку, бігла й питає:

— Куди?

Вона стояла наготові, щоб захопнути за мною двері, та я не дав їй цього зробити. Біля порогу я спокійно повернувся і спокійно попростував до печи. Жінчина одним

стрибком опинилася попереду. Вся—рух. Вся—момент. Брови зламані. Губи тремтять. І з тяжким віддихом крізь зуби так злісно:
— Ухх!..

Ух, як вона мене ненавиділа.

Уночі—будять. Розплющую очі, придивляюсь—на краю черени сидить Анна. В чому справа? Схвильована, чудна, щось мурмоче. Ніяк не второпаю. Аж врешті вияляється: їй приснився кошмарний сон. Не пам'ятаю вже, що саме, але, розповідаючи, вона трусила, мов той листочок. В чому ж справа? А от в чому: вона почуває, що цей сон не дарма, вона чує серцем, що мусить статися якесь неймовірне лихо. Я спробував заспокоїти. Взяв за руку. Лагідно, тихесенько говорив до неї. Тоді схилилася ближче й зовсім подитячому попросила:

— Ідіть собі з хати... не мучте мене...

— Я завтра піду.

— Ідіть зараз, молю вас.

— Завтра.

— А що ж я завтра скажу війтові? Бо-женьку! Вони ж і мене і вас до криміналу...

Проте, я був певен, що в той, чи інший спосіб можна видурити у війта завтрашній день. Цей завтрашній останній день у хаті здавався мені таким дорогим, принадним, немов останній день життя. Я був упертий. Може трохи жорстокий, але погодьтесь, мені аж ніяк не випадало розкисати. Не

примха, не глупий егоїзм, а логічна послідовність: двадцять чотири години при гарматній підготовці пахнуть найрозмаїтішими можливостями. Я просив Анну погодитись на цю, так би мовити, останню жертву й почав комбінувати різні способи для завтрашніх виправдань. Ну, хоч би зачинити мене на замок, а самій пересидіти десь у сусідів. Ну, хоч би...

— Ідіть собі... ідіть собі...

Вона заперечливо хитала головою, твердила тільки одне, незмінне: ідіть собі. Нараз замовкла. Я теж замовк. Кілька хвилинок гострого напруження. Потім круто повертається, стогне з відчаєм:

— І-діть!

— Пані Анно...

— Зараз же йдіть!

— Пані Анно...

— Не підете? Ні?—і не встиг я опам'ятатись, як гнучке, кріпке тіло упало на мене, а залізні кігтики вп'ялися в обличчя та в шию. Збожеволіла жінщина! Я ледве одірвав ці скрючені, задубілі кігті. Одірвав і що-сили струснув усім її тілом. Вона трохи не ковзнула на долівку. Обм'якла, похилилась на причілок, заридала... От історія!

Ні, думаю, коверзуй скільки хочеш, а мое буде зверху. Поправляю постіль, вмощуюсь зручніше, вичікую. Да... На цьому, власне, й скінчилося.

Незабаром вона злізла долі. Не сказала більше ні слова. Лягла.

Знову гуркотіли гармати, і я задрімав перед світанком.

Коли це—тупіт, гомін, дзвязк. Прокидаюсь. Ранок. Заслонку спущено.

—Matko, mleka!—дзеньк-дзеньк острогами.

Отуди к лихій годині! Що ж тепер буде? Що ж Анна? Так просто—одхилити заслонку й сказати: беріть, це—шпик. І вона... вона справді підходить. Еге ж, підходить, одхиляє і спокійно, строго каже по-польському:

— Бачите?.. у мене в хаті хворий, тяжко хворий. А ви здіймаєте галас. Як можна!..

Я оторопів. В один момент провалився у задушливу безодню і відразу ж вплив на поверхню, де було дихати легко-легко... Як можна, як можна так безглуздо наражатися!

Інсценізація вплинула. Правда, один з гостей засміявся і почав був щось на зразок: ми теж не кращі за хворих, та інші два його поспішно перебили, домагаючись їжі. Анна поставила їм молока. Кінець заслонки так лишився закинутим на шнурок—відвертість і неприхована заклопотаність мали ще більше переконувати.

Можливість підозрінь була паралізована, та хлопцям, видно, не до того. Вони пожадливо сьорбали з горняток, часто позираючи у вікна—там, на дворі, вчувався тупіт коней.

Не скажу, щоб мені було дуже страшно (ворог страшний, коли він далеко), а все ж таки... все ж таки, чому б якомусь із них не підійти до печі, не поцікавитись? Коли б Анна мовчала, ніхто б і уваги не звертав, але Анні, очевидно, треба було мене, мене помучити. Сама ж ризикувала, надто ризикувала і в той же час... Ах, божевільна жінщина!..

Вона розпитувала гостей за війну. Жовніри відповідали знехотя. Власне, відповідав один, той самий, що й себе вважав за хворого. Відповідав жартами, з неприроднім, бравурним смішком:

— Uciekaj, matko! Bolszewik nie sałuje!..

Інші два похмуро одмовчувались. Сиділи недовго. Їх несподівано покликали знадвору і, кинувши їжу, вони подалися геть. Тоді Анна нашвидку випровадила дитину до діда, замкнула двері і наблизилась до мене з переможною, в'їдливою усмішкою:

— А що, злякався?..

Я теж відповів усмішкою, додавши, що на гірший кінець не минути б лиха й господині. Та вона не хотіла мене слухати. Вона задьорно реготалася, дивилася з призириством, з викликом.

— Що, — каже, — хочеться, до жіночки? А? На подушечку? А? Бідний хлопчикок... А знаєш, — каже, — я нічого не боюся. Це ти дурниці мелеш. Бігме, не боюся! Ось зараз, —

каже,—пиду й викрию тебе жовнірам. Мені нічого не буде, ще подякують.

А в самій стільки напруження, стільки завзяття, стільки сліпої злоти й відчаю, що, слово чести, вона на все була здатна.

— А-ну, злізай з печи! Злізай, бо кричатиму. Злізай!

Вона справді заверещала. Я мусив злізти. Ідіотське становище.

— Падай,—каже,—навколюшки,—і сама збила мене з ніг (так, мовляв, падай):—Ну проси, проси!..

Тут я не втерпів. Як зірвусь, як кинусь до неї. А вона руками голову закрила, присіла й так тихенько, жалібно:

— Не бий,—каже,—я ж пожартувала...

Як вам подобається? Вона пожартувала! І жартом, згинці, звиваючись, вона виповзла з хати. Тепер, звичайно, можна було всього сподіватися, але не міг же я її не пустити. Через хвилинку, скрадаючись, я теж вибрався на подвір'я і шугнув у спасену кукурудзу. На селі хлопнуло кілька ріденьких пострілів. Потім втихло. Нігде ніяких ознак заворушення. Постріли, очевидно, були випадкові.

Так просидів я до ночі. Уночі переліз щось на п'яту чи шосту садибу, теж у город. Вибрав найкраще місце. Там, під тином, у хащах дерези улаштував барложку, замаскувався галуззям, вирішив пождати ще

одну добу. Хай шановна пані господарка викриває скільки хоче—все-одно в цьому гнізді чорта з два знайдуть. Та вона, мабуть, думає, що досі вже й духу мого в селі нема. Гаразд. Хай собі втішається... Сиділося не погано. Хоч згодом почав докучати голод, але це, порівнюючи, дурниця. Найголовніше—вже ні кашлю, ні страху за своє знесилля. Лише глухий біль в уражених місцях, і то, коли незручно повертався.

Перед світанком (недарма я так уперто не хотів іти з хати, не хотів іти з села) перед світанком десь далеченько залопотів кулет. Ой, швидче б, швидче б! Раз кулетик—значить, зовсім близько, значить, не треба наражатися.

Я мав рацію, бо опівдні знялася раптова тріскотня. Одні сипали з урвища, другі з протилежного боку, а я був посередині і закликав рясних джмелів летіти вище. Щоправда, на найгірший випадок у мене була в перспективі запашна Валгала, де годуватимуть м'ясом Зерімніровим і де прекрасні валькірії подаватимуть мед, що його надоліли із сосків Гейдруни... Але земні прості радощі мене вабили сильніше.

Тривала ця колотнеча хвилин двадцять-тридцять. На мою думку, ворог мав для опору прекрасну позицію, та його, видно, обійшли з флангу й примусили скоро з нею розлучитися. А потім—пам'ятаю—хтось двічі

вигукнув зарізаним голосом: „Тарасов! Тарасов!“—і послав навздогін універсальне прислів'я. Село перейшло до наших рук. Finis! Це було підчас нашого останнього наступу, коли—пригадуєте собі?—червоні невпинно летіли на Львів, а поляки безупинно летіли на Карпати. Саме тому й сталася така швидка трансформація.

Ви, певне, догадуєтесь, що пригода моя кінчається. Так, друзі, пригода справді кінчається. Дозвольте тільки пару коротеньких, останніх слів.

Отже, з міркувань обережності я просидів у своєму кублі до наступного ранку і, зовсім зголоднілий, але упевнений та гордий з перемоги, пішов до... ну, звичайно, до Анни. Треба ж було подякувати та попроситися.

Одчиняю двері—на дверях дід. Ледве не стукнулись.

— А-а-а. Добридень!—кажу...

Він не відповів. Уважно, проймаюче глянув на мене, загадково посміхнувся.

— Куди ж ви тепер?—і пронизує, пронизує.

— Поки що до вас... — кажу, — подякувати заскочив.

А він:

— Ти, хлопче, не інакше, як украв чиєсь щастя. Але не грайся з ним, ой, не грайся... — многозначно покивав пальцем і вплив із хати.

Тоді—Анна. Зустріла вона мене дуже радісно, трепетно, ніби ми давні, гарні приятелі.

— Ви—большевик, біг-ме, большевик.

— Та ні, хіба ж я з однов руков, з однов ногов?

Вона сміялась. Вона ні за що не хотіла пускати мене в дорогу. По-перше, сподівалася дощу, потім вважала за краще почекати, коли нова влада уґрунтується в селі, посиалася на різні прифронтові небезпеки, на необхідність упорядкувати себе перед подорожжю та відпочити, ще на якусь необхідність, ще на якусь небезпеку—словом, встигнеться набідуватися. Вона мала де в чому рацію, проте, найголовнішого не сказала: їй хотілося тепер утримати біля себе чужу людину хоч на день, хоч на годину. Тривога й розгубленість миготіли в її поглядах.

Я не давав остаточної відповіді. Навмисне не давав, бо для мене, втікача, що опинився вже по той бік, зайва доба не відігравала жодної ролі. І в той же час, хіба вас чи кого іншого не цікавила б теперішня поведінка цієї жінчини? Мене, принаймні, цікавила.

Анна запобігливо взялася готувати їжу. Між ділом розповідала, що вони всі, крім вуйка, ховалися у льоху й зазнали страшних хвилювань. Коли ж я спитав, чи бачила вона більшовиків,—

— Ні, інші бачили.

— Однооки?—питаю.

Вона винувато опустила голову. Потім бере за руку хлопчика, жартуючи підводить його до мене:

— Дивись, Стасю, це—большевик. Ага!

Стась, з якого я давно мусив би живцем випити кров, стояв між нами й незрозуміло кліпав оченятами. Та щось, мабуть, по-сво-йому зміркував, бо дуже серйозно промовив:

— Як мі пукнуло, я сі так напудив...

Славне, метке дитинча. Освоївшись, він розповідав препотішні історії, і ми з ним довго гралися. Впродовж цілого дня в хаті не замовкала гутірка. Що? Так, так, цілого дня—я відклав подоріж до завтрашнього ранку. Да, ще забув: я ж ходив до гміни (не реєструватися, ні), ходив довідатись, де штаб полку чи бригади. Нікого там із своїх не застав. Довідався лише, що перед кількома годинами прилітали наші верхівці і дали наказа спокійно продовжувати роботу, що фронт посунувся версгов на вісім-десять, що якийсь штаб стоїть у сусідньому містечкові, в тилу, теж верстов за десять-дванадцять.

Як бачите, вчорашні вороги поволі ставали друзями. Та це й не дивно: спільно пережите часто зближає, а неприємності—особливо. Історію з шаленим „жартом“ обоє замовчували, так ніби нічого не сталося.

Йй було соромно, я ж не хотів починати першим. І щоб уникнути ніяковости, говорили без перестанку, говорили про все, що тільки могло нас цікавити на той час,—найбільше, звичайно, про війну та більшовиків. Анна уважно прислухалася до моїх слів, немов би погоджувалася, але я кілька разів спостеріг прихований опір в думках. Кілька разів ніби натяком проковзнуло щось на зразок: не вродив наш мак, побудемо поки й так. Зрештою, від неї іншого й вимагати не доводилось. Це ж—перші дні, дайте уговтатись.

На ніч постелила мені долі і, коли облягались,—

— А може б ви,—каже,—ще трохи почекали з дорогою?

На моє запитання, з яких саме міркувань, вона пояснила тим же, що й вранці, а коли я рішуче одмовився, вона кинула задьорно з усмішкою:

— Боїтеся, що не встигнете? Боїтеся, що вашим скоро тікати звідси?

— Ні,—відповідаю,—тікати ми не вміємо. Хіба по добрій волі...

— Невже?...

Отаке завзяте!... Уночі вона молилася. Я почував себе невпевнено, нервувався, спав одним оком. І я чув, як гаряче шепотіли її уста:

— Błogosławion owoc żywota twego, lezus...

Вранці, нашвидку поставивши сніданок, Анна ще раз запропонувала переждати пару днів. Я заперечливо хитнув головою. Тоді взяла відра і, попросивши зачекати на неї, зникла. Минає п'ять хвилин, десять, п'ятнадцять—нема. Встаю, хожу, виглядаю, сідаю, знову встаю—нема. Я почав втрачати терпіння. Піти, кинувши отак хату,—незручно. Але й чекати бо-зна скільки теж неможливо. Дав я собі строку ще хвилин десять, думаю: не прийдеш—не треба. А на серці якось нудно, погано. Врешті одрізую скибку хліба, кладу в кешеню, беруся за клямку—назустріч Анна.

— А я вам з повними відрами,—каже сміючись і просить вибачити, що забарилася.—Чекайте бо, я харчів на дорогу зав'яжу та й проведу вас трохи. Ви ж дороги не знаєте.

Дороги я справді не знав (хоч це дурниця), але одмовитись од останніх послуг моєї господині, од її люб'язности—ви б, напевне, теж не одмовились. Вона заклопотано бігала з хати до комори, з комори до хати, метушилася, вовтузилась над тим клуночком, немов споряджала в далекий світ. Кінецькінцем, накинула на себе велику хустку, заховавши вузлика в її складках. Рушили.

Був чудесний ранок, ні одної хмаринки, ні маленького натяку на дощ. Я зауважив Анні, що з неї невдала ворожка. Анна посміхнулася, і на цьому замовкли. Вона зда-

валася спокійною, навіть строгою. Дивилася в землю, до краю заглибившись у свої думки. І тільки від часу до часу мінливо хмурилось її чоло.

Вийшли в коловоріт. Думав, тут скажемо: прощай. Ні, вона вела навпрошки до тракту, вона боялася, щоб я не збочив, і попростувала зі мною далі. Знову мовчання. Напружене, важке мовчання. Чомусь ні один із нас не наважувався його порушити. Оглядаюсь—забрели далеченько. Зупинився. А вона:

— Бачите отой ярк? Туди доведу і—досить.

Мусив погодитись. Очевидно, це їй було приємно. І ще з півгодини ми затято мовчали. Аж ось довгий, колінкуватий ярк. Один край (спадистий) поріс густими кущами, а той—укісний, голий, в степ. Сідаємо на краю. Розказує мені дорогу. Тепер зовсім близьенько.

— Ну, бувайте щасливі,—кажу.

— Не йдіть.

— Як же так?..

— Не йдіть, чуєте? Лишайтеся жити у нас... У мене...

Я здивовано підвів голову і раптом—не знаю, як це сталося—уста в уста, кріпко, запашно. Один поцілунок, та такого ніколи не буде.

— Не йдіть.

Я стиснув їй руки, пішов. По кількох кроках озирнувся—стоїть нерухомо.

— Ми ще побачимось!—гукнув я, добираючи веселого тону, хоч, признатися, мене обгортав легенький сум. „Все зрозуміти—все вибачити“, як кажуть французи, і мені було жаль цю збаламучену людину.

Да, мої друзі... Починаю сходити яром. Стежечка крута, плутана. Берусь руками за кущі, і що-разу кортить зупинитися, так наче невідомою силою затримує дотик галузок. Да... Вихоплюється переді мною ширший, одкритий поворот. Я збавляю кроку, хочу оглянутись в-останнє, і саме в цей момент: ба-бах! над вухом. Ба-бах!—удруге. Що за чорт? Я інстинктивно припав до землі. П'ястися назад?—безумство. Тут?—розстріляють. Швидче за пагорок! Швидче униз! І ламаючи кущі, я сліпма кинувся вниз.

Стріляли з револьвера. Хто стріляв, я й досі напевне не знаю. Навряд, щоб Анна. Принаймні, тоді мені видалось, що стрілець значно правіше. А втім, стрілець поганий, бо мета в нього була, як на долоні.

— От і...—Рубич, зупинившись на момент, хильцем допив свого кухлика.

Ми, Красовський і я, також піднесли свої, але погляди наші мимоволі були приковані до трошки зблідлого Рубичевого обличчя, і кілька хвилин ми сиділи мовчазно, не наважуючись чомусь пригубити.

Одеса—Харків

1926

ВСЕУКРАЇНСЬКЕ РОБІТНИЧЕ КООПЕРАТИВНЕ Вид-во ВУРС

„УКРАЇНСЬКИЙ РОБІТНИК“

ПРАВЛІННЯ—Харків, Палац Праці, пом. 126.

ТЕЛЕФОНИ—8-76, 44-04, 44-05, 29-88.

ЦЕНТРАЛЬНА КНИГАРНЯ ТА СКЛЕП—Пл. Рози Люксембург, Палац Праці, 52-05.

ФІЛІЇ ТА ПРЕДСТАВНИЦТВА

в Харкові, Дніпропетровському, Одесі, Артемівському, Луганському, Сталіно, Маріуполі, Кривому-Розі, Єнакієво, Микитівці, Макіївці, Криндачівці, Алчевському та инш. містах.

ВИЙШЛА З ДРУКУ Й НАДІЙШЛА ДО ПРОДАЖУ ХУДОЖНЯ ЛІТЕРАТУРА:

Українською мовою	Ціна
Амп П'єр—Оповідання	7 коп.
Гордієнко К.—Червоні роси	6 „
Гордієнко К.—Харчевня „Розвага друзів“	10 „
Горький М.—Двадцять шість і одна	10 „
Леонтович В.—Салдатський розрух	10 „
Гюї де-Мопасан—Селянські опові- данья	10 „
Гермінія-дур-Мюзен—Патріот	35 „
Окунів Я.—Газ професора Морана (уто- пічний роман)	45 „
Стефаник В.—Лесева фамілія та инш. оповідання	10 „
Франко І.—Сатири	10 „
Штангей В.—Батрачка	25 „
Юрезанський В.—Оповідання	15 „
Гюї де-Мопасан—Бродяга	10 „
Винниченко В.—Записна книжка	8 „
Слісаренко О.—Сліди бурунів	1 крб. 40 „
Стефаник В.—Новели	7 „
Винниченко В.—Голод	7 „

Всеукраїнське Робітниче Кооперат. Вид-во ВУРПС

„УКРАЇНСЬКИЙ РОБІТНИК“

ПРАВЛІННЯ—Харків, Палац Праці, пом. 126.

ТЕЛЕФОНИ—8-76, 44-04, 44-05, 29-88.

ЦЕНТРАЛЬН. КНИЖКОВИЙ СКЛЕП І КНИГАРНЯ Вид-ва—

Харків, пл. Р. Люксемб., Палац Праці, Тел. 52-05

Ф І Л І І В И Д А В Н И Ц Т В А

в Артемівському, Сталіно, Луганському, Маріуполі, Микитівці, Дніпропетровському. Київі, Кривому Розі, Одесі та инш. містах.

ВИЙШЛА З ДРУКУ Й НАДІЙШЛА ДО ПРОДАЖУ серія „Українські письменники в перекладах російською мовою“

Франко И.— На дне. Повісті та оповідання.

Переклад за редакцією І. Айзенштока.

Передмова Анд. Річицького.

Ціна 1 крб. 75 к., в палітурці 2 крб.

Любченко Аркадій—Далекіе и близкіе. Опо-

відання. Переклад за редакцією ав-

тора. Передмова проф. А. І. Білецького.

Ціна 1 крб. 30 к., в палітурці 1 крб. 55 к.

Копыленко А.—Лезвия. Оповідання. Переклад.

О. Матійченка за редакцією автора.

Передмова проф. А. І. Білецького.

Ціна 1 крб. 30 к., в палітурці 1 крб. 55 к.

Гринченко Б.—Под тихими вербами. Повесть.

Переклад за редакцією І. Айзенштока.

Передмова М. Сафаріна.

Ціна 1 крб. 90 к., в палітурці 2 крб. 15 к.

Коцюбинский М.—Именинный подарок. З пе-

редмовою В. Коряка.

Ціна 1 крб. 50 к., в палітурці 1 крб. 75 к.

Винниченко В.—Обручение. З передмовою

Анд. Річицького.

Ціна 1 крб. 80 к., в палітурці 2 крб. 05 к.

Група 83кв
(1986) **3779**

„ДЕШЕВА БІБЛІОТЕКА ПРАВОГО ПИСЬМЕНІСЬКА“
Видавництва „Український Робіт

Від № 1 до № 21 виключно розпродано.

№ 52—53 Коцюбинський—Кат. Невідомий	10
№ 54—56. Винниченко—Талісман	15
№ 57. Франко—В тюремнім шпиталі	5
№ 58—59. Винниченко—Терень.	10
№ 60—61. Аркадій Любченко—Оповідання про втечу	10
№ 62. Стефаник—Синя книжечка	5
№ 63—64. Слісаренко—Президент Кислокапустянської республіки	10
№ 65—66. Коцюбинський—Коні не винні	10
№ 67. Стефаник—Палій. Май	5
№ 68. Кониський—У тісної баби	5
№ 69. Копиленко—Кара-Круча.	5
№ 70. Слісаренко—Шпоньчине життя та смерть Сто. тисяч сил	5
№ 71. Винниченко—Ланцюг	5
№ 72—76. Винниченко—Босак	25
№ 77. Стефаник—Злодій. Кленові листки	5
№ 78—80. Винниченко—Радість	15
№ 81. Слісаренко—Алхимик. Канонір Душта	5
№ 82—84. Слісаренко—Плантації	15
№ 85. С. Черкасенко—Юдита	5
№ 86. І. Франко—Хлопська комісія. Добрий заробок	5
№ 87. В. Винниченко—Кузь та Грицунь	5
№ 88. Марко Вовчок—Козачка	5
№ 89—90. В. Винниченко—Купля	10
№ 91. С. Черкасенко—Сашків кінець	5
№ 92—93 А. Головка—Товариші	10

1986

ЕВА БІБЛІОТЕКА
ОГО ПИСЬМЕНІСЬКА

36030

АРК. ЛЮБЧЕНКО

~~43400~~/60-61

ОПОВІДАННЯ ПРО ВТЕЧУ

Львів. Бібліотека
А. УРС

№ 60-61 Ц. 10 к. № 60-61

„УКРАЇНСЬКИЙ РОБІТНИК“